

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ГЕОГРАФИЯ ЖӘНЕ ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФИИ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

ҚР ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ КОМИТЕТІ
КОМИТЕТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО УПРАВЛЕНИЮ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ

ЭКОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ЭКОЛОГИИ

**«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР РЕСУРСТАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ МЕН ЖЕРГЕ ОРНАЛАСТЫРУ ЖӘНЕ КАДАСТР
САЛАСЫНДАҒЫ КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

28 ақпан – 1 наурыз 2013 ж.

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ
КАЗАХСТАНА И ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В ОБЛАСТИ
ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА И КАДАСТРА»**

28 февраля – 1 марта 2013 года

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ГЕОГРАФИЯ ЖӘНЕ ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУ ФАКУЛЪТЕТІ
ФАКУЛЪТЕТ ГЕОГРАФИИ И ПРИРОДОПОЛЪЗОВАНИЯ

ҚР ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ КОМИТЕТІ
КОМИТЕТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО УПРАВЛЕНИЮ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ

ЭКОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ЭКОЛОГИИ

**«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР РЕСУРСТАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ МЕН ЖЕРГЕ ОРНАЛАСТЫРУ ЖӘНЕ КАДАСТР
САЛАСЫНДАҒЫ КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

28 ақпан – 1 наурыз 2013 ж.

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ
КАЗАХСТАНА И ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В ОБЛАСТИ
ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА И КАДАСТРА»**

28 февраля – 1 марта 2013 года

СОДЕРЖАНИЕ

Пленарные доклады:

Дюсенбеков З.Д. Проблемы и задачи совершенствования системы управления земельными ресурсами Республики Казахстан.....	5
Курманова Г.К., Мусагалиева Б.Е. Шет елдерінің жер-кадастрлық жүйелерін қарастыру	9
Джэнтаев Э.А. Автоматизация кадастровых систем с применением ГИС	12
Ахметшенов М.А. Рекультивация нарушенных земель на примере ПФ Озенмунайгаз.....	17
Культемиров О.Е., Культемиров Р.О. Современные методы составления проектов по рекультивации земель.....	19
Нюсупова Г.Н. Становление и развитие специальностей «Землеустройство» и «Кадастр» на кафедре географии, землеустройства и кадастра факультета географии и природопользования КазНУ им. аль-Фараби	21
Сейфуллин Ж.Т. Актуальные проблемы ведения землеустроительных и кадастровых работ в Республике Казахстан	23

СЕКЦИЯ 1 «ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ»

Әбілдіна Р. Қ., Мусагалиева Б. Е. Ресей Федерациясының жер кадастрының ерекшеліктері (Иркутск облысының мысалында)	30
Абдурахманов Н.А. Роль земельных отношений в системе производственных отношений общества	32
Кемелбеков К.Б. Основные типы хозяйствования в Казахстане в начале XX века.....	33
Құрманова Г.К., Мейримова Г.А. Анализ использования орошаемых земель в Казахстане	36
Тулентаев М.С. Некоторые вопросы землепользования в Казахстане в дореволюционный период.	38
Ирзагалиев К.С. Жер ресурстары – ел экономикасының қайнар көзі	40
Долматова О.Н., Рогатнев Ю.М. Анализ современной системы землепользования сельскохозяйственных организаций Горьковского муниципального района Омской области	42
Ноженко Т.В., Долматова О.Н. Современное состояние землепользования личных подсобных хозяйств в Омской области	46
Цыплёнок И. В., Долматова О.Н. Управление земельными ресурсами в Российской Федерации	49
Могилева В.С., Варцаба Е.А., Рассохина А.В. Тенденции развития рынка земли в Российской Федерации.....	51
Макенова С.К., Ермоленко А.О. Анализ ипотечного кредитования в Российской Федерации и его региональные аспекты	52
Г.К.Джангулова, Б.Т.Кожаметов Учет опыта развитых зарубежных стран при ведении кадастра в Республике Казахстан	55
Нүсіпова Г.Н., Токбергенова А.А., Макенова А. Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы жерлерін аймақтық басқару мәселелері	57
Мылқайдаров Ә.Т. Жер ресурстарын пайдалы қазбалар көзі және ауыл шаруашылық құралы ретінде пайдалану.....	60
Токбергенова А.А., Жанабаева М.Р. Оңтүстік Қазақстан облысында жайылым жерлерді пайдаланудың қазіргі жағдайы	62
Нюсупова Г.Н., Абдыгалиева С.С., Токбергенова А.А. Роль землеустройства и кадастра в управлении земельными ресурсами Республики Казахстан.....	67
Ахметжанова З.Х., Нюсупова Г.Н., Абдыгалиева С.С. К вопросу о влиянии экологических проблем в управлении земельными ресурсами Казахстанского Прикаспия.....	71
Акмолдаева Б.К., Токаева Ж.Т. Современная структура землепользования в низовьях р.Иле.....	74
Игембаева С.К., Молжигитова Д.К. Аумақтық деңгейдегі жер ресурстарын басқару механизмі	78
Асетова А.Ю. Особенности использования земельного фонда Западно-Казахстанской области в условиях рыночных отношений.....	80
Давлятшин И.Д., Аввакумов О.В., Лукманов А.А. Методы и подходы оценки пахотных земель в Российской Федерации	83

СЕКЦИЯ 2 «ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЫНКА ЗЕМЕЛЬ И НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН»

Нүсіпова Г.Н., Ақашева Ә.С., Зұлпыхаров К.Б. Қазақстанда бүлінген жерлерді қайта культивациялау.....	86
Жамалбеков Е.Ү., Дуйсебаева К.Д., Ақашева Ә.С. Кеңес Одағындағы және Қазақстандағы алғашқы жерді бағалау принциптері	88
Нефедова Т.Г. Мониторинг городских земель: состояние и перспективы развития.....	91

Тогузова М.М., Бердюгина А.В. Роль государства в регулировании земельных правоотношений	95
Шершнева Н.Н. Проблемы эффективного использования сельскохозяйственных угодий и их административное регулирование	98
Виноградова Е.А. Инвентаризация земель под газопроводами в целях изменения права пользования	100
Токбергенова А.А., Исмаилов А. Оңтүстік Қазақстан облысында мақта кластерін дамытудың экономикалық тиімділігі	102
Қожабекова З.Е. Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық жерлерін ұтымды пайдалану мәселелері	105
Молжигитова Д.К. Жер ресурстарын пайдалану тиімділігін арттырудың мәселелері	107
Бектурганова А.Е. Табиғи ресурстарды экономикалық бағалау	109
Балқожа М.А. Қала маңы жерлерінен нысаналы мақсаты және пайдалануы бойынша жерлерін аймақтау	113

СЕКЦИЯ 3 «АИС И ГИС ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРА»

Нюсупова Г.Н., Токбергенова А.А., Кожаметов Б.Т., Сарсенова И.Б., Иканова А.С., Кенеспасева Л.Б. Внедрение новых информационных технологий в образовательный процесс для подготовки специалистов в области землеустройства и кадастра	118
Moustafa Selmi, Gulnara Nyussupova. The use of GIS technology in watershed management	121
Аскарова М.А., Мусалиева А., Бисенбаева С.Б. Роль особо охраняемых природных территорий Казахстана как экологического каркаса при ландшафтно-экологическом проектировании	127
Климова А.В., Тошев М.В. Современное состояние и перспективы применения геоинформационных систем в землеустройстве и государственном кадастре недвижимости	131
Сағымбаев Е.Н., Тогузова М.М. Возможности применения ГИС технологии в кадастре Республики Казахстан	133
Касымканова Х.М., Бастаубаева Д.Ж., Турумбетов Т. GPS – ғарыштық технологияларын геодезияда пайдалану	135
Есімов Е.Қ., Мейірбеков Е.Д., Алдияров Ж.Ә. Ауыл шаруашылық экономикасының математикалық модельдерінің тиімділігін таңдау	138
Нюсупова Г.Н., Кайранбаева Г.К., Калимурзина А.М., Тажиева Д.А. ГИС и АИС в образовательной траектории бакалавров специальностей «Землеустройство» и «Кадастр»	140

СЕКЦИЯ 4 «НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ В РЕСПУБЛИКЕ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ, КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ КАДРОВ В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДНЫМИ РЕСУРСАМИ, ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА И КАДАСТРА»

Науменко А.А. Агроэкология и агропочвоведение при подготовке землестроителей с высшим университетским образованием в условиях биологизации земледелия	143
Озеранская Н.Л. Методика учета ландшафтных условий при организации территории	145
Алимбекова Н. Дисциплина кадастр и земельно-информационные системы как компонент обучения магистров геоинформатики программы TEMPUS GEM	147
Пуминова К.А. Этапы становления и развития науки «Ландшафтоведение»	148
Макенова С.К., Громова М.А. Современное состояние и эффективность использования земельных ресурсов в Республике Казахстан и Российской Федерации	151
Кабдрахманова Н.К., Мусабаева М.Н. Шығыс Қазақстан су қорларының геоэкологиялық мәселелері	154
Симонова Л.А. Влияние рыночной экономики на землеустройство	155
Тусупова Б.Х., Исаева А.А. Оценка земель как необходимое условие рационального использования земельных ресурсов	158
Нүсіпова Г.Н., Токбергенова А.А., Дуйсенбаев С.М., Каирова Ш.Г. Қазақстан Республикасының жайылым жерлерін экономикалық-географиялық бағалау	161
Нюсупова Г.Н., Калиаскарова З.К., Алиева Ж.Н. Экономические механизмы рационального землепользования в Республике Казахстан	163
Сағымбай Ө.Ж. «Жерге орналастыру» мамандығында географиялық атауларды оқыту	166
Джангулова Г.Қ., Бабасов С.А., Қожахметов Б.Т. Жер кадастрында жүргізілетін геодезиялық жұмыстардың ерекшеліктері	169
Мамутов Ж.У., Лайсханов Ш.У. Ландшафттарға бейімделген егіншілік жүйесіндегі жерлерді агроэкологиялық бағалау ұстанымдары	173
Темирбеков А.Т., Еримбетов А.О. Оңтүстік Қазақстан облысы су ресурстарын шаруашылықта пайдаланудың экономикалық-географиялық және экологиялық жағдайы	175
Габдолла О.Ж., Зулпыхаров К.Б. Қазақстан Республикасында мемлекеттік жер кадастрын жүргізу мәселелері	178

Қорыта келгенде жер ресурстарын пайдалы қазбалар көзі және ауыл шаруашылық құралы ретінде пайдалану күннен-күнге артып келеді, сондықтан да жерді тиімді пайдалану мен сақтаудың жолдарын төмендегідей қарастыруымыз қажет:

- пайдалы қазбаларды кешенді игеріп, қалдықсыз технологияны түбегейлі енгізу;
- пайдалы қазбаларды өндіргеннен кейін қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу;
- ауыл шаруашылық жерлерін тиімді пайдалануда ауыспалы егіс көлемін ұлғайтып, топырақтың құнарлылығын арттыру және мелиорация жұмыстарын тиімді жүргізу;
- шөлдену үрдісіне қарсы шөлге төзімді түрлі шөптесін өсімдіктерді егіп, ағаштардан жасыл белдеу қалыптастыру және қазіргі ғылыми жаңалықтарды түбегейлі енгізу.

Осындай шараларды толық жүргізгенде жер ресурстарын пайдалы қазбалар көзі және ауыл шаруашылық құралы ретінде әліде көптеген ғасырлар пайдалануға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. С.А.Горохов, Н.Н.Роготень. Общая экономическая, социальная и политическая география. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 271 с.
2. В.П.Максаковский. Географическая картина мира. Книга 1 М.: Дрофа, 2009. – 495 с.
3. Э.Б.Гирусов. Экология и экономика природопользования. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 607 с.

УДК 911.3:63 (571.6)

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА ЖАЙЫЛЫМ ЖЕРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

А.А.Токбергенова, 4 курс студенті М.Р. Жанабаева
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ.

Табиғи жайылым – Қазақстанның ұлттық байлығы. Осы жайылымдық жерлерден қоғамдық және жеке меншіктік мал шаруашылығы үшін 50 пайыздан аса мал азығын алуға болады. Жайылымдық жер сонымен қатар аймақтың экологиясы деуге болады, өйткені бүкіл республика жерінің 67,4 пайызын мал жайылымы құрайды. Республика бойынша шөлді және шөлейтті жайылымдар 122,6 млн гектарды құрайды. Сонымен қатар мал өрістеріне пайдаланылатын жайылымдық жерлердегі азық сыйымдылығы жылдан – жылға нашарлауда. Жайылымның шамамен 21 млн гектары толығымен тозуы салдарынан шаруашылықты пайдаланудан қалып, миллиондаған гектарын желінбейтін улы және арамшөп өсімдіктер басып кетуде.

Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында 2050 жылға дейін кезең-кезеңмен орындалуға тиісті міндеттер қатарында аграрлық секторды баса назарға ала отырып атап өтті: *«Ауыл шаруашылығын, әсіресе, ауыл шаруашылығы өніміне өсіп отырған жаһандық сұраныс жағдайында ауқымды жаңғырту қажет»*. [1]

Елбасы айтқандай, аграрлық саладағы бүгінгі күннің басты мәселелерінің бірі, бұл – ауыл шаруашылығын жаңғырту. Қазақстанның аграрлық сектордағы мүмкіндіктері өте зор, инновациялық технологияларды енгізе отырып өнімді экспортқа шығаруға және еліміздің қажеттілігін қанағаттандыру жолында жұмыла жұмыс жасау қажет. Сондай – ақ, ұлан –байтақ кең даламыздың жайылымды жерлерін тиімді пайдалана отырып, мал шаруашылығының түрлі салаларын дамыту мен қой шаруашылығын жетілдіру және жайылымдық мал шаруашылығының жүзеге асу аясын кеңейту керек. Бүгінгі таңда үлкен аумақты алып жатқан елімізде, жайылымдық жерлерді тиімді пайдалану мен мал шаруашылығын жетілдіру жолында жұмыстар атқарылып келе жатқанына қарамастан, әлі де бұл бағытта білек сыбана жұмыс атқаруды қажет етеді.

Сонымен қатар, Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: *«Әлемдік азық-түлік нарығының көшбасшысы болу және ауыл шаруашылығы өндірісін арттыру үшін бізге мыналар қажет:*

- Егістік алаңын ұлғайту. Мұндай мүмкіндік барлық елдерде бірдей жоқ екенін атап өтемін.
- Егістік түсімін, ең алдымен жаңа технологиялар енгізу есебінен елеулі көтеру қажет.

• Біз әлемдік деңгейдегі мал шаруашылығы жемшөп базасын құру үшін үлкен әлеуетке иеміз.

• Біз экологиялық баса назар аудара отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құруға тиіспіз. Нәтижесінде мен агрооеркәсіптік кешеннің алдына - экологиялық таза өндіріс саласындағы жаһандық ойыншы болу міндетін қоямын», - деп ауыл шаруашылығына аса зор көңіл бөліп, алдағы атқарылатын жұмыстарға тоқталып өтті.

Ауыл шаруашылығы саласының ішінде – мал шаруашылығын қарқынды дамыту барысында аянбай еңбек студі талап етеді. Шаруашылықтың бұл саласын дамыту үшін – үлкен көлемдегі жемшөп базасының жеткілікті болуын жоспарлауды талап етеді. Елбасымыз биылғы Жолдауында: «Жер өңдеу мәдениетін өзгерту және жаңа ғылыми, технологиялық, басқарушылық жетістіктерді ескере отырып, мал шаруашылығындағы дәстүрлерімізді жаңғыртуымыз қажет» - деп агросектордың өркендеуіне ерекше назар аударып отыр. Халқымыздың ертеден келе жатқан дәстүрлі шаруашылығы, бұл – жайылымды мал шаруашылығы болып табылады. Өкінішке орай, жайылымдардың бүгінгі хал – ахуалы аса қиын жағдайда.

Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығына пайдаланылатын жер көлемінің ауданы – 222,6 млн.га, оның ішінде егістік жер – 24 млн. га (10,8%), шабындық жер – 5 млн. га (2,2%), ал жайылымдық жер көлемі – 189 млн. га (85%) аумақты қамтиды.

Еліміз аумағының 85% - ын алып жатқан жайылымдық жердің басым көпшілігі шөл және шөлейт зонасында орналасқан аймақтардың иелігінде, ең үлкен үлес *Оңтүстік Қазақстан облысының* меншігінде. Облыстың жалпы жер қоры – 11724,9 мың.га, бұл еліміздің 4,3% аумағын құрайды, ауыл шаруашылығында пайдалануға бөлінген жер көлемі – 4635,6 мың.га, оның ішінде: егістік жер - 860,8 мың.га, суармалы егістік жер - 385,7 мың.га, көлемі жағынан Алматы облысынан кейінгі екінші орынды алады, ал жайылымдық жер көлемі - 9104,5 мың.га немесе облыс көлемінің жалпы аумағының 78 % - ын құрайды. Оңтүстік Қазақстан облысында мал азықтық дақылдар егіс алқабының 145,7 мың.га қамтиды, оның ішінде едәуір бөлігі көпжылдық шөптер (95,3%) және де оның ішінде барлығы дерлік жоңышқаға және сүрлемдік жүгеріге тиесілі, көк азыққа және пішендемеге – 3,2% келеді. Мал азығы базасының қанықтығы – мал шаруашылығы дамуының белгісі. Облыс егістігінің бесінші бөлігі мал азықтық дақылдарға тиесілі, оның негізін көп жылдық шөптер – жоңышқа құрайды. Мал азықтық дақылдардың ең көп алқабы Бәйдібек (19,6%), Түлкібас (13,2%), Төле би (11,5%) және Сайрам (11,2%) аудандарының ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерімен егілген.[3]

Кесте 1 – Облыстың ауыл шаруашылығында пайдаланатын жерлерінің құрамы

Ауыл шаруашылығы жерлерінің құрамы	Жер аумағы	
	мың. га	%
Егістік жерлер	860,8	7,8
Көпжылдық екпе ағаштар	27,2	0,2
Тыңайған жерлер	114,0	1,0
Шабындық	141,0	1,2
<i>Жайылым</i>	<i>9104,5</i>	<i>78</i>
Басқа да жерлер	1477,4	11,8
Барлығы:	11724,9	100,0

Кесте 2 – Ауыл шаруашылық алқаптары туралы мәлімет[2]

Аудан, қала атаулары	Барлық ауыл шаруашылық жерлер	Оның ішінде						
		Егістік		Көп жылдық екпе ағаштар	Тыңайған жер	Шабындық	Жайылым	Бақшалық
		Барлығы	Оның ішінде суармалы					
Бәйдібек	620,4	88,7	7,2	0,5	35,0	36,1	460,1	-
Батығұрт	349,5	108,1	12,7	1,6	-	32,0	207,8	-
Шыңтарал	141,8	136,0	136,0	2,8	-	-	3,0	-
Қызылжар	246,6	82,2	34,2	2,1	16,1	-	146,1	-
Сайрам	1691,8	17,3	17,3	0,3	10,8	15,6	1647,9	-
Түлкібас	151,0	98,1	30,6	5,3	0,1	2,3	45,0	80
Төле би	732,0	71,2	44,9	2,9	5,8	1,6	650,4	-

Созақ	3538,2	10,1	5,7	0,3	12,8	11,8	3503,3	-
Төлеби	221,0	76,8	12,2	2,5	-	8,5	133,1	-
Түлкібас	173,7	67,3	13,9	4,0	-	7,6	94,8	-
Шардара	1162,4	62,6	62,6	0,4	3,4	1,5	1094,4	-
Арыс	598,0	18,4	9,3	0,6	23,0	6,9	549,1	-
Кентау	461,0	2,8	1,8	0,3	4,0	0,6	38,4	45
Түркістан	612,3	56,0	49,7	1,5	3,0	16,5	535,3	-
Шымкент	20,8	13,2	5,1	2,1	-	-	5,5	20
Барлығы	10272,2	908,8	443,2	27,2	114,0	141,0	9114,2	145,0

Географиялық орналасуы бойынша, Оңтүстік Қазақстан облысы шөл зонасында орналасқан, аумақтың рельефі негізінен жазық болып келеді. Облыстың солтүстігінде сазды Бетпақдала шөлі, Шу өзенінен оңтүстікке қарай – Мойынқұм шөлі, оңтүстік батысында – Қызылқұм шөлі мен жазық Шардара даласы, ал қиыр оңтүстігінде Мырзашөл алып жатыр. Орталығында – Қаратау жотасы, ал оңтүстік шығысында – Талас Алатауы, Қаржантау, Өгем жотасы орналасқан.

Облыстың климаты континенттік. Қысы қысқа, жұмсақ, қар жамылғысы жұқа, тұрақсыз. Қаңтар айының жылдық орташа температурасы солтүстігінде $-7 - 9^{\circ}\text{C}$, оңтүстігінде $-2 - 4^{\circ}\text{C}$. Жазы ұзақ, ыстық, қуаң және аңызақты. Шілде айының жылдық орташа температурасы $-25 - 29^{\circ}\text{C}$. Шөлді аймағында жауын – шашынның жылдық орташа мөлшері $100 - 150$ мм, тау алдында $300 - 500$ мм, биік таулы бөлігінде – 800 мм.

Облыс үлесіндегі ұлан – байтақ жайылымдық жер, топырақтың құнарлығы және күн сәулесінің мол шуағы – ауыл шаруашылығының сан түрлі салаларының, атап айтқанда, суармалы егіншілік пен жайылымдарда мал жаюға орасан зор мүмкіндік береді. Алайда, осы мүмкіндіктерге қарамастан, еліміз бойынша және аймақ көлеміндегі қорытынды нәтижелер көңіл көншітерлік дәрежеде болмай отыр. БҰҰ – ның статистикалық мәліметтеріне сүйенсек, $272,5$ млн.га аумақты алып жатқан Қазақстан территориясының 189 млн.га немесе жалпы ауданның 66% - да шөлдену процесі қарқынды жүріп жатыр, ал Оңтүстік Қазақстан облысының үлесіне 37% шөлдену процесі жүріп жатқан аймақ кіреді, бұл еліміздің аграрлық сектордағы басты проблемаларының бірі болып табылады.

Сондай – ақ, еліміз аумағының 189 млн.га алып жатқан жайылымдық жердің бүгінгі таңда 48 млн.га деградацияға ұшыраған немесе жалпы аумақтың 26% бүлінген. Сонымен бірге үлкен жайылымдық алаңдарға тұтынушылық көзқарастың қарқынды өсуі жалғасуда. Н.Г.Харинның (1988) айтуы бойынша, Қазақстанда жайылымдардың бүлінуі 63 млн.га немесе барлық жайылымдық жерлердің $1/3$ бөлігінен асады.[4]

Аграрлық саладағы аталмыш осы мәселелердің туындауына себеп – бірінші кезекте су қорларының маңы, қой қоралары, ауылдар мен жеке жайлар маңайындағы жайылымдық учаскелердің отының нашарлауда. Көптеген жақсы жабдықталған отырықшы жерлер айналасындағы тозған жайылымдар радиусы құрғақ аймақтың бірқатар аудандарында $5 - 7$ шақырымға дейін және одан да көбірек ұлғаюда. Мұндай жайылымдарда шаң дауылдары жиіленуде. Жайылымдардың тозуын тоқтату мәселесі мен оларды қалпына келтіру – бүгінгі таңдағы кезек күттірмейтін мәселе. Себебі өрістің тозуымен Қазақстанның дәстүрлі мал шаруашылығы салалары – экологиялық таза және арзан өнім беретін қой шаруашылығы, еттік ірі қара шаруашылығы, табындық жылқы шаруашылығы қоса жойылуда. Бұл үшін жалғыз ғана жол – жайылымның өнімін арттырып, мал шаруашылығын қарқындату. Сондықтан бүгінгі күннің талабына сай өндірісті өркендетіп, әлеуметтік және техникалық жағдайлар жасалуы қажет.

Н.Ф.Реймерстің айтуы бойынша, жайылымдардың бүгінгі күн жағдайына байланысты түсіндірілуі – бұл мал жайылатын орын. Қазақстан жайылымдары үшін «жайылым» түсінігі, әсіресе қазіргі кезде – жайылымдық мәселе таза шаруашылық мәселесінен экологиялық, әлеуметтік және ұлттық мәселеге ұласқан кезде – өте кең де күрделі. Өйткені жайылымдық мал шаруашылығында негізінен тұрғылықты ұлт адамдарынан $2,5$ млн адам қызмет етеді. 1959 жылы Орта Азия жайылымдарын зерттеген профессор Л.П.Синьковский былай дейді: «Ескірген, бірақ әлі күнге дейін пайдаланып келе жатқан жайылымды табиғаттың берген сыйлығы деп қарап, ешқандай шығын шығармай, пайда табуға болады деген көзқарасты түбінен жою керек. Жайылымдарға деген мұндай ақылға сыймайтын пікірдің дұрыс еместігі мынада: қазіргі кезде олардың алаңдары колхоздар мен совхоздарға бекітілген және өткен кездегідей, көшпелі мал шаруашылығы кезектеріне тән, жайылымдыққа пайдаланатын шұрайлы жерлерді «бейбіт көшіп – қонумен іздеудің іс жүзінде мүмкіншілігі жоқ іс» - деп атап өткен болатын.[4]

Елбасы 2012 жылдың желтоқсан айында өткен «Индустриялды Қазақстан – инновациялы Қазақстанға айналуы керек» атты форумда: «XXI ғасырда жетістікке тек қана инновациялық басшы мемлекеттер қол жеткізе алады. Сондықтан да, индустриялды Қазақстан, инновациялы Қазақстанға айналуы керек. Бұл агроөнеркәсіптік кешенге байланысты», – деп агросектордың етін ерекше атап өткен болатын. Міне осы бағытта Халықаралық Қайта құру және даму банкімен әлемдік экологиялық қордың «Қуаң жерлерді қалпына келтіру» жобасы негізінде деградацияға ұшыраған жерлерді қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Сондай – ақ, «Біздің далада тігін қойдың еті – ең таза ет. Сол үшін ірі қара малмен бірге қой шаруашылығына да бетбұрыс жасау керек болып тұр», – деген Н.Ә.Назарбаев, форумда елімізде жайылымның 60 пайызы пайдаланылмай тұрғанын да еске сала кетті. Осы таза экологиялық өнімдерді алу үшін өнімді беруші мал шаруашылығын дамыту қажет, ал ол үшін шаруашылықтың өркендеуіне жағдай жасалуы қажет. Әлді аймақтарда орналасқан жайылымдық жерлердің деградацияға ұшырауына ең алдымен су ресурстарының азаюы, энергия көзінің жеткіліксіздігі және жайылымдық жерлерді ауыспалы үлгіде пайдалануының салдарынан тоқырап қалуда. Еліміздің бас қаласы Астана қаласында 2017 жылы өткізілген Халықаралық «ЭКСПО - 2017» көрмесінен үлкен үміт пен тың идеялар күтілуде. Көрмеге Қазақстан елордасы ұсынған тақырып - «*Болашақтың энергиясы*» - энергияның баламалы көздеріне және «жасыл» технологияларға арналған. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «XXI ғасырдың жаһандық он сын – қатердің төртіншісі - судың тым аз болуының қауіпшілігі. Әлемдік су ресурстары да қатты қысым көріп отыр. Соңғы 60 жылда жер шарында ауыз суы пайдалану 8 есе өсті. Осы жүз жылдықтың ортасына қарай көптеген елдер суды сырттан алуға мәжбүр болады. Су – барынша шектеулі ресурс және оның көздерін иелену үшін күрес жер бетіндегі шиеленіс пен жанжалдар себептерінің бірі ретінде, қазірдің өзінде геосаясаттың аса маңызды факторына айналып отыр. Сумен қамтамасыз ету проблемасы біздің елімізде де өткір болып отыр. Бізге сапалы ауыз су жетіспейді. Бірқатар өңірлер оның зардабын қатты тартуда», - деп атап өтті.[1]

Оңтүстік ауданның шөлді аймақтарында орналасқан жайылымдық жерлердегі ең басты мәселе – бұл сумен қамтамасыз ету мүмкіндігінің жоқтығында. Бұл аймақтарда құдық қазу үшін энергия көзінің тапшылығы белгілі. Осы орайда оңтүстік аймақтарда энергияның баламалы көздерін су, жел және күн энергиясын қолдану бүгінгі күннің сұранысына айналып отыр. Экологиялық таза баламалы энергия көздерін қолдана отырып жайылымдық жердің өрісін кеңейту мүмкіндігіне ие бола аламыз. Осы мәселелі түйіпкілді шешуде Ауыл шаруашылығы министрлігінде өткен брифингте Президент Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында белгіленген АӨК дамуының басты басымдықтары сөз болды. Осы бағыттардың бірі – жайылымдық мал шаруашылығын дамыту. Мемлекет басшысы шалғайдағы жайылым алқаптарын қолданысқа енгізу мақсатында жайылымдарды суландыруды ұйымдастыру және жайылым инфрақұрылымын дамытуды тапсырған болатын.

Жалпы, құдықтар қазу көп қаражатты қажет етеді, бүгінгі күнге дейін ол жайылымды суландыру және жайылымды мал шаруашылығын дамыту шараларын жүзеге асыруға тежеу келтіріп келе жатты. Осыған байланысты, Ауыл шаруашылығы министрлігі инвестициялық жобалардың капитал ауқымын және өтеу мерзімін қысқарту мақсатында «Агробизнес – 2020» бағдарламасы аясында жайылымдардың инфрақұрылымын дамытуға бағытталған инвестициялық салымдар кезіндегі шығындарды ішінара өтеуді көздейтін мемлекеттік қолдау түрін енгізуді ұсынды. Бағдарлама аясында балама энергия көздерін қолдануды есепке ала отырып, инфрақұрылым құрылысының технологиясы, инфрақұрылым құрылысының өзіндік құны, жайылымдарды суландыру үшін қажетті құдықтар саны және инвестициялық субсидияның көлемі анықталды. Осыған орай, 2013 – 2020 жылдар аралығында 4,0 мың құдық қазу арқылы 8,0 млн.га жерді суландыру жоспарланған. Шығындар шамамен 28 млрд. теңгені құрамақ, бұл ретте 2020 жылға дейінгі инвестициялық субсидиялауға қажетті бюджеттік қаржы көлемі 22 млрд. теңгені құрайды. Бұған қоса, бағдарламамен жайылымдық мал шаруашылығымен айналысатын ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің жайылымдар инфрақұрылымдары құрылысына кеткен шығындарының 80% - ын субсидиялау қарастырылған. Жайылымды мал шаруашылығын дамытуға жеке – қосалқы шаруашылықтарды ынталандыру мақсатында құдықтар қазу, қызмет көрсету және қолданғаны үшін төлем алу мемлекет тарапынан жүргізіледі. Мемлекет тарапынан АӨК – ге мұндай қамқорлықтың жасалуы – болашақта өз жемісін беретіні сөзсіз.

Сонымен қатар, әсіресе оңтүстік аймақтың жайылымдық жерлерінде «жасанды жайылым» алқаптарын ұйымдастыру қажет. Мұндай жайылымдардың арқасында – қысқы мал азық жемшөп қорын қамбаға жинақтап қоюға үлкен мүмкіндік береді. Бұл ретте, Оңтүстік Қазақстан облысының Сайрам, Түлкібас, Сарыағаш және Отырар аудандарында 2010 жылы шаруа қожалықтарының жер телімдеріне 31,7 мың паспорт дайындалды, 980 мың гектар жайылым жерлерде геоботаникалық іздестіру жұмыстары жүргізілді. Соның негізінде жайылымның құрамы және пайдаланылуы туралы карталар құрастырылды. Ауыл шаруашылығы жерлеріндегі 1,1 миллион гектар алқапта топырақ бонитеті (құнарлығы) анықталынды. Бұдан басқа, 12,1 мың гектар жерге аэрофототүсірім жұмыстары жүргізіліп, 10,3 мың гектар жерге сызбалы картографиялық онімдер дайындалуда.

И.В.Лариннің мәліметі бойынша, шол және шөлейт аудандарда жусан, раң шөптер өте басым (3 – кесте) келеді және бұл шөптердің топтары бұл аймақтарда ең басты мал азығы болып табылады. Мұндағы табиғи жайылымдар мен шабындықтарды тиімді пайдалану және түбегейлі жақсарту үшін ең алдымен сол жерде өсетін өсімдіктердің биологиялық ерекшеліктерін зерттеп, міндетті түрде олардың азықтық құндылығын анықтау қажет.[5]

Кесте 3– И.В.Лариннің мәліметі бойынша белдеулік аймақ жайылымдарында өсетін өсімдік топтары [5]

Аймақтар	Өсімдік топтары (процент)						
	өлең шөп	жем бұршақ	пәнді	жусан	марелдер	ран тәріз -дестер	басқа өсімдіктер
Орманды далалы және далалы	5	3	50	8	3	1	30
<i>Шөлейт</i>	2	2	20	40	22	4	10
<i>Шол</i>	1	1	8	35	40	7	8
Таулы	5	5	45	5	-	2	38
Орта есеппен	3	2	25	29	21	4	16

Қорытындылай келе, еліміздің АӨК – нің дамуы жұмыла жұдырық болып күш салуымызды талап етеді. Жайылымдық жерлерді тиімді пайдалана отырып, қыстық мал азығы жемшөпті жоспарлап алдын – ала дайындау қажет. Биылғы ақпан айында Павлодар облысында мал шаруашылығының шығынға батқаны, 142 ірі қара, 78 қой мен ешкі және 539 жылқының қалың қарда өлуі, жалпы саны 759 басты құрап отырған жұт жағдайы секілді келеңсіз жағдайдың қайталануына жол бермеу қажет. Ол үшін қысқы мал азығын дұрыс жоспарлаған жөн.

Бүгінгі күннің өзінде Ордабасы, Сайрам, Мақтарал және Түркістан аудандарында жайылымдық жердің көлемі кеңейтіліп, мал басын көбейту іс – шаралары жасалуда. Облыс көлемінде жайылым жерлерде ауыспалы жайылым принципін қолдана отырып, сондай – ақ «жасанды жайылым» өрісін кеңейту қолға алынуда. Оңтүстік Қазақстан облысының жайылым жерлерін пайдалану деңгейі – елімізде жүзеге асып жатқан: Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан –2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы тапсымалары негізінде, Халықаралық Қайта құру және даму банкімен Бүкіләлемдік экологиялық қордың «Қуаң жерлерді қалпына келтіру» жобасы, «Агробизнес – 2020» бағдарламасы аясында жақсара түсетініне сенеміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 ж.
2. Оңтүстік Қазақстан облысының статистика департаменті. Бірінші ұлттық ауыл шаруашылығы санағының қорытындысы 2006 – 2007жж. Оңтүстік Қазақстан облысының өсімдік шаруашылығы. 2 том 1 – бөлім.
3. Оңтүстік Қазақстан облысының статистика департаменті. Бірінші ұлттық ауыл шаруашылығы санағының қорытындысы 2006 – 2007жж. Оңтүстік Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы. 1 том 2 – бөлім.
4. Асанов Қ.Ә., Елешев Р.Е., Алимаев И.И. Жайылым және экология. Алматы: Ғылым, 2001, - 186 б.
5. Әбдірайымов С. Оңтүстік Қазақстан жайылымдары. Алматы: Қайнар, 1975, - 62 б.